

FORMS OF ORGANIZATION OF THEORETICAL TRAINING IN VOCATIONAL EDUCATION

Abstract: There are different classifications of the forms of organization of education, differing in what criteria are their basis: number of students, didactic purpose, type of activity, dominant function, place of conduct.

The effectiveness of the lesson is determined by its structure, which is understood as a didactically determined internal relationship of the main components of the lesson, their purposeful order and interaction. Such a lesson forms knowledge, but does not determine the general development of students, as the elements of the traditional structure do not reflect the process of their independent educational activity.

Author information:

Vasil Vasilev

Assoc. prof., PhD

at Department of Technological and Vocational Education,
Preschool and Primary School Education

Faculty of Education

at Konstantin Preslavsky – University of Shumen

✉ vas.vasilev@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

Forms of organization of theoretical
training,

Настоящото научно изследване е финансирано по проект

„Предизвикателства пред компетентностно ориентираното образование“ РД-08-153/05.02.2020 г .

Във философски смисъл формата е начинът на съществуване на всяко явление като цяло. Формата на организация на обучението е независима дидактическа категория, която запазва основния признак - да бъде вътрешна организация на учебния процес. В дидактиката учебният материал действа като съдържание. Процесът на обучение включва също методи и инструменти за обучение, които са независими елементи от процеса на обучение. Формата, като че ли ги обединява и се издига на по-високо ниво на проявление.

Основните характеристики на формата на организация на обучението са:

- пространствено-времева определеност (режим на занятията, място за тяхното провеждане, състава на учениците);
- последователността на етапите на работа или структурата на урока;
- степента на независимост на обучаемите;
- дидактическа цел на урока.

Формите на организация на обучението допринасят за осъществяването на възпитателните, развиващите и възпитателните функции на педагогическия процес. Наред с това те изпълняват и специфични функции: интегративни, комуникативни и управленски.

Същността на интегративната функция е, че благодарение на формата на организация на обучението, целите, съдържанието, методите и средствата на обучение придобиват признаци на системност, стават достъпни за възприемане при взаимодействието между учители и ученици.

Организацията на общуването (комуникацията) в образователния процес е втората специфична функция на формата на организация на обучението, от която зависи степента на активност и характера на общуване между учениците и учителя.

Третата съществена функция на формата на организация на обучението е управленската, което означава, че тя може да се разглежда като средство за управление на обучението, образованието и развитието на учениците.

Съществуват различни класификации на формите на организация на обучението, различаващи се по това, какви критерии са в основата им: брой ученици, дидактическа цел, вид дейност, доминираща функция, място на провеждане.

Организация на теоретичното обучение.

Урокът е една от организационните форми на обучение. Той може да бъде дефиниран като една от колективните (класните) или груповите организационни форми на обучение, чрез която детерминирано от избраната тема и цели и за определено време се осигурява външна и вътрешна подреденост, съгласуваност, цялост, значимост, смисъл и устойчивост на определени части от учебното съдържание, методите на обучение и състоянията на процеса на обучение, които се предизвикват от тях.

В дидактическата и методическата литература най-често срещаните се и най-приемливи са класификациите на уроците в зависимост от основната дидактическа цел. Обикновено повечето автори разграничават като основни типове следните уроци:

- комбиниран урок;
- урок за разработка и усвояване на нови знания;
- урок за затвърдяване на знанията и формиране на умения и навици;
- урок за обобщаване и систематизиране на знанията, уменията и навиците;
- урок за прилагане на знанията, уменията и навиците;
- урок за контрол и оценка на знанията, уменията и навиците.

В някои класификации като самостоятелен тип се посочва и урокът за разбор и преценка на ученическите самостоятелни работи. Съществуват и класификации, в които наред с урока за затвърдяване и задълбочаване на знанията като отделен тип се разглежда урокът за формиране на умения и навици. Всеки урок се отличава от останалите по своите конкретни цели и съдържание. Неговата структура се определя от редица фактори: целите и задачите на урока, съдържанието му, мястото му в системата на уроците, използваните методи и средства за обучение, равнището на подготовката и развитието на учениците, педагогическото майсторство на учителя.

Ефективността на урока се определя от неговата структура, която се разбира като дидактически обусловена вътрешна взаимовръзка на основните компоненти на урока, тяхната целенасочена подреденост и взаимодействие. Такъв урок формира знания, но не определя общото развитие на учениците, тъй като елементите на традиционната структура не отразяват процеса на тяхната самостоятелна образователна дейност.

Традиционният урок не може да служи като ръководство за действие за учителя. На теория дидактическата (основна) структура се разграничава от три подструктури: логико-психологическа, мотивационна и методологическа.

Дидактическата структура се състои от три етапа:

- актуализиране на основните знания и методи на действие;
- формирането на нови концепции и методи на действие;
- прилагането на знания, формирането на умения и способности.

Дидактическата структура е на първо място регулатор на дейностите на учителя.

Образователната дейност на ученика се регулира от логическата и психологическата подструктура на урока, която има следната форма:

- възпроизвеждане и възприемане на познати знания;

- възприемането на нови знания и методи на действие;
- осъзнаване и разбиране на елементите на новото;
- обобщение на елементите на знанието и методите на действие;
- прилагане на знания и нови методи за действие в ситуации според модела и при променени условия.

Тази подструктура се определя от общата логика на асимилация.

Формирането на умения в търсещата дейност на учениците се осигурява от логическата и психологическата подструктура на продуктивното усвояване на знанията, включително:

- създаване на проблемна ситуация и създаване на проблем;
- представяне на предположения, хипотези и тяхното обосноваване;
- доказателство за хипотези;
- проверка на правилността на решението на проблема;
- формулиране на заключения;
- прилагане на знания в непозната (нестандартна) ситуация.

Структурата на съвременния урок се отличава с голямо разнообразие. Тя отразява дидактическите цели, съдържанието, методите на обучение, организацията на познавателната дейност на учениците, ръководната роля на учителя. В съответствие с основните изисквания към урока учителят внася своя методически стил на работа. Понятието постоянно се обогатява с ново съдържание, с нови черти, което е резултат на непрекъснатото усъвършенстване на учебно-възпитателния процес в съответствие с повишаващите се изисквания към подготовката на подрастващите.

Във всеки урок се отразява неповторимата индивидуалност на учителя. Ако той е личност с богата вътрешна култура, с активна гражданска позиция, неговото влияние върху учениците е огромно. Творчеството на учителя в отделния урок е неповторимо, поради което ако един много добре проведен урок бъде възпроизведен при други условия механично, формално, той неминуемо ще загуби от своята стойност и качество. Съвременният урок коренно се отличава от традиционния по своите цели, съдържание, структура, организационно-методическа страна, равнище на активизиране на учениците, по използваните нагледни и технически средства на обучение и др. Важно изискване е да се сведе до минимум времето, отделено за организационната му част. В началото и в хода на урока трябва да се използва система от най-разнообразни начини и похвати за формиране на познавателна потребност у учениците, за осигуряване на тяхната готовност не само за съзнателно и активно възприемане на излагания учебен материал, а и за самостоятелното им участие в разрешаването на учебните проблеми. Добрите учители се стремят да съкратят времето за проверка на домашните работи, като използват най-различни форми за контрол. Проверката и оценката на подготовката и развитието на учениците все по-тясно се свързват с останалите компоненти на урока, при което индивидуалното устно изпитване се съчетава с фронталното, с писмените форми на контрол, с използването на някои по-икономични средства (тестове, перфокарти и др.). Устното изложение на учебния материал от учителя все по-често се съчетава със самостоятелно изучаване от учениците на едни или други въпроси. По време на урока наред с фронталната работа с класа се използват разнообразни форми на групово и индивидуално работа с учениците. Затвърдяването и обобщаването на изученото позволяват не само да се овладява основното, същественото от учебния материал, а и да се прилага усвоеното за решаване на познавателни и практически задачи.

Важна черта на съвременния урок е неговата динамичност. Динамичен е онзи урок, който допринася по най-рационален начин да се осъществяват неговите цели, който е наситен с дълбоко и силно интелектуално, емоционално и идейно взаимопроникване между учителя и учениците, който осигурява не само активна мисловна дейност от началото до края, а и

благоприятен психически комфорт. Нужно е урокът да бъде не само научно издържан, вярно да отразява сегашното състояние на научното познание и практиката, а и да е емоционално наситен, да подхранва чувствата и преживяванията на учениците. За повишаване на ефективността на съвременния урок допринася проблемното поднасяне от учителя на учебния материал, решаването от учениците на разнообразни познавателни задачи, целесъобразното използване на съвременни технически средства.

В допълнение към урока групата от форми на организация на теоретичното обучение включва лекции, семинари, екскурзии, консултации, тестове, самостоятелна работа и др. Тъй като те са разделени в три подгрупи, ние разглеждаме по-подробно характеристиките на една или две форми, които са ключови подгрупи. И така, сред формите за изучаване на нов материал такава е лекция, сред формите за усъвършенстване на знанията, уменията и способностите - семинар; в третата подгрупа - компенсиране, консултация.

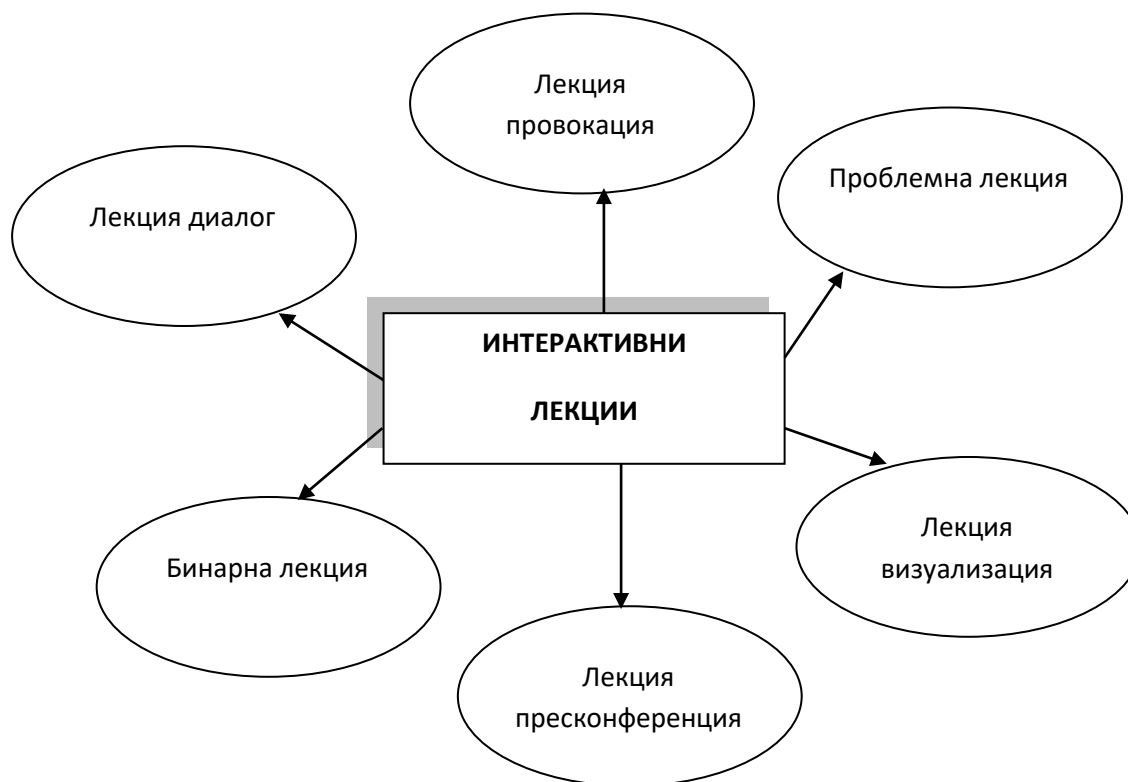
Лекцията като основен метод на преподаване може да се провежда по различни начини. Познатата ни до сега структура на класическата лекция е устно систематично и последователно изложение на материал по дадена тема или проблем.

Интерактивното обучение изисква в професионалното обучение да се прилагат т.нар. „интерактивни лекции”, показани на фигура 1.

Същността на **проблемната лекция** се заключава в това, че учителят още в началото и по време на представянето на учебния материал създава проблемна ситуация. Учениците са активни участници в нея. При този метод учителят използва определени методологични техники, провокирайки обучаемите към обобщения и правилно решение на създадения проблем.

Лекция провокация - дава възможност на учениците бързо да анализират информацията, за съсредоточеност и оценка. Този вид лекция се прилага при едно и също ниво на обучение на обучаемите.

След обявяване на темата на лекцията, учителят информира обучаемите, че ще бъдат допуснати определено количество грешки от различен тип: в съдържанието, методически, поведенчески и т.н. В края на лекцията той оставя 10 - 15 минути, в които учениците трябва да коментират грешките сами или с помощта на учителя и да дадат варианти и решение на проблема.

Фиг.1. Интерактивни лекции прилагани в професионалното обучение

Характерно за **бинарната лекция** е, че двама учители изнасят лекция по една и съща тема, като си взаимодействат помежду си и с аудиторията. В диалог се извършва дефиниране и анализ на проблемни ситуации, хипотези, опровергаване или доказателство за одобрение на възникналите конфликти и намирането на решения.

Прилагането на **лекция визуализация** дава възможност за реализиране на принципите за проблемност и достъпност. Тези лекции са съпроводени с различни рисунки, схеми, диаграми с помощта на мултимедия и компютър или интерактивна дъска.

При **лекцията пресконференция** учителят изисква по обявена тема да му бъдат зададени въпроси в писмен вид. В продължение на няколко минути той систематизира въпросите по тяхното съдържание. Учениците могат да задават провокационни въпроси. Такъв вид лекции носи характер на „блиц - игра”, в която те са участници в пресконференцията, а учителят изпълнява ролята на водещ.

Съдържанието на **лекцията диалог** се подава чрез серия от въпроси, на които обучаемите трябва да отговорят по време на нейното провеждане. Използва се метода на обратната връзка[8].

Целта на **семинарното упражнение** е да обезпечи практическото използване на теоретичните знания в професионалното образование.

Те са гъвкава форма на обучение, включваща направляващата роля на учителя в самостоятелната работа на бъдещите специалисти. Ефективността на семинарните упражнения много зависи от качеството на лекциите и самоподготовката на учениците.

Утвърдена форма на семинарно упражнение е **интерактивната**. Съществуват различни специфични форми за реализиране на интерактивни семинарни упражнения.

Дискусия - това е процес за диалогово общуване на участниците, в хода на което се придобива практически опит, води до съвместно участие в обсъждането и формира теоретично и теоретико-практическо мислене у ученика.

В педагогическия опит са описани разнообразни форми на дискусия (Фиг. 5).

➤ *Кръгла маса* – провежда се беседа, в която участва малка група ученици /около 5 души/ по време, на която се обменят мнения както между тях, така и с останалата аудитория.

➤ *Панелна дискусия* – метод за обмен на мнения и търсене на решения по сложен проблем. Работи се в подгрупи, като всяка получава специфична задача - дискусия върху част от общия проблем. Решението на комплексния проблем се явява сбор от решенията на проблемите в подгрупите.

➤ *Аквариум* – метод за постигане на решение чрез консенсус. В дискусията участват по един представител от всяка група. Членовете на групите могат да помагат чрез съвети.

➤ *Форум* – обсъждането протича подобно на панелната дискусия в хода на което групата обменя мисли и становища с останалите членове.

➤ *Симпозиум* – дискусия, при която обучаемите първо изразяват своята гледна точка и след това отговарят на въпроси поставени от останалите участници.

Фиг. 2. Форми на дискусия в педагогическата практика

➤ *Дебат* – обсъждане, което е построено на основата на опровержение по предварително фиксирани изказвания на участниците (представители на противоположни и конкуриращи се групи).

Проблемно семинарно упражнение - Преди семинара преподавателят предлага за обсъждане проблеми свързани със съдържанието на темата. Обучаемите имат за задача да изберат, дефинират и разяснят проблема.

Изследователско семинарно упражнение - В началото на семинарното упражнение обучаемите сформират групи (от 7 до 9 души), които получават предварително подготвени въпроси. За да отговорят те трябва да обменят мнения и провеждат дискусии, като използват различни източници на информация.

Групите вземат отношение по дадения въпрос и в последния етап на семинарното упражнение се оформя обща позиция. Учителят обобщава и оценява работата на обучаемите.

Междупредметно семинарно упражнение - Предлаганата тема на семинарното упражнение се разглежда в различни аспекти – икономически, научни, технически, морални и психологически. На упражнението могат да се поканят специалисти професионалисти, педагози и учени по дадената дисциплина. Използваният метод позволява да се разшири миогледа на обучаемите и създава умения за формиране на мнение и оценка по даден проблем.

Смесена форма на семинарно упражнение - Съчетание между обсъждане на самостоятелните работи на обучаемите и провеждане на дискусия [9].

Друга форма на обучение е **интерактивното лабораторна упражнение**.

Целта на лабораторните упражнения е обучаемите да проявят изследователски интерес, които чрез опити да установят истината.

От позицията на интерактивно обучение лабораторните упражнения трябва да се организират така, че в процеса на работа обучаемите да се поставят в ситуация в която трябва сами да достигнат до решаването на поставената им задача.

Лабораторните упражнения имат за цел да обединят теоретичните знания с експерименталните практики и научни изследвания, развиване на умения за анализ и обобщаване на резултатите [9].

Консултациите са форма на организация на учебния процес.

Това са уроци за един или група ученици за които са неразбираеми или сложни въпроси, теми, раздели на програмата в процеса изучаване на дадена дисциплина.

Мястото на консултация в учебния процес се определя от качеството на усвояване на учебната програма от учениците. В същото време консултацията не е само средство за компенсиране на недостатъците на учителите по време на обучението в класната стая. Това е неразделна част от процеса на обучение, органично свързан с изучаването на нов материал, неговото разбиране, консолидация и приложение. Ролята на консултациите в образователния процес започна да нараства, особено през последните години поради факта, че учителите започнаха да използват нетрадиционни форми на организация на обучението: конференции, игри и др. Разграничават се следните видове консултации. Уводни или предварителни консултации - предхождат изучаването на материала в класната стая. Текущите консултации се провеждат паралелно с изучаването на учебната програма с цел коригиране на индивидуалните образователни умения на учениците, задълбочено разглеждане на най-важните и сложни въпроси от изучавания материал. Заключителните консултации се провеждат след изучаване на определена тема или раздел от програмата. Консултациите могат да бъдат обзорни и тематични.

Традиционната форма на консултация (учениците задават въпроси, а учителят отговаря) далеч не винаги е ефективна. За да се активират учениците, се предлага те предварително да поставят въпроси, избирайки най-интересните и трудни такива. В този случай опитът показва, че се осигурява по-висока възвръщаемост на консултациите.

Самостоятелна работа. Тя активира учениците, както с организационната си структура, така и със съдържанието на задачите. Това позволява да се работи в индивидуално темпо и стил.

В професионалното училище са широко разпространени следните форми на извънкласна самостоятелна работа:

- ❖ работа с учебни и справочници (задачи - разпределение на основното, систематизация, анализ, обобщение, съставяне на блок-схеми, таблици, алгоритми и др.);
- ❖ изпълнение на отделни и индивидуални задачи в от различните дисциплини;
- ❖ изучаване на теми с малка група ученици;
- ❖ разработване от обучаемите на методически материали по темата (схеми, таблици, компютърни програми, задачи и др.);

- ❖ подготовка за лабораторна работа;
- ❖ конкурентно изпълнение на различни задачи;
- ❖ изучаване на ново оборудване, технологии в предприятията и в лабораториите;
- ❖ независимо изучаване на дисциплини под ръководството на учителя;
- ❖ изпълнението на специално подготвени задачи от развиващ се характер.

Ефективността на определена форма на организация на обучението зависи от много фактори, сред които един от основните е педагогическата, психологическата и методическата подготвеност на учителите и учениците за нейното прилагане.

В съвременната система за професионално образование в условията на пазарни отношения един от приоритетите за успешно решаване на задачите за подготовка на квалифицирани кадри отделя място на принципа за отчитане интересите на обучаемите. В този смисъл пред преподавателите стои задачата за избор и внедряване на интерактивни методи, които са насочени към активния творчески потенциал на учащите и тяхното желание за обучение.

В съвременната образователна система се налага необходимостта да се прилагат нови методи, средства и технологии, които да са насочени към формиране на нагласи за учене през целия живот, за усвояване на ключови умения и компетентности, които да подготвят човека за справянето му в конкурентната среда още от ранна детска възраст [7].

References:

1. Cedefop 2018: Profesionalno obrazovanie i obuchenie v Bulgariya: kratko opisanie. Lyuksemburg: Sluzhba za publikatsii. <http://data.europa.eu/doi/10.2801/728903>.
2. Darzhavni obrazovatelni standarti. <https://www.navet.government.bg/bg/darzhavni-obrazovatelni-standarti/>.
3. Evropeyska kvalifikatsionna ramka. <https://www.navet.government.bg/bg/evropejskata-kvalifikatsionna-ramka/>.
4. Natsionalna agentsiya za profesionalno obrazovanie i obuchenie. <https://www.navet.government.bg/bg/>.
5. Obrazovanie i obuchenie. Evropeyska komisiya - europa.eu. https://ec.europa.eu/info/policies/education-and-training_bg.
6. Ramkovi programi za uchenitsi (Zagl. izm. - DV, br. 59 ot 2016 g., v sila ot 01.08.2016 g.) DV, br. 59 ot 2016 g., v sila ot 01.08.2016 g.
7. *Stoyanova 2019*: Stoyanova I. Inovacionnite tehnologii i myastoto im v obrazovaniето. - V: Sbornik nauchni trudove ot patuvasht seminar Istanbul – Kushadasa – Izmir „Inovacii v obrazovaniето“ (30.04.2019 g. – 07.05.2019 g.). Shumen: Shumenski universitet „Episkop Konstantin Preslavski“, Pedagogicheski fakultet. IK „Faber“, ISSN 2367-5721, ISBN: 978-619-00-0996-2, s. 156 – 163.
8. *Vasilev 2015*: Vasilev I. Interaktivni leksii v tehnologichното obuchenie. Sbornik nauchni trudove ot patuvasht seminar Shumen – Odrin – Cheshme – Izmir - Odrin. Inovatsii v obrazovaniето, PF Shumen, 2015, s. 29 – 35.
9. *Vasilev 2017*: Vasilev I. Interaktivno seminarно i laboratorно uprazhnenie v tehnologichното obuchenie. Publikovano i v: Godishnik na Shumenskiya universitet „Episkop Konstantin Preslavski“. Pedagogicheski fakultet. Tom XXI D. Shumen: Universitetsko izdatelstvo „Episkop Konstantin Preslavski“, 2017, ISSN 1314 – 6769, s. 30 – 36
10. *ZPUO 2015*: Zakon za preduchilishtno i uchilishtното obrazovanie, obn. – DV, br. 79 ot 13.10.2015 g., v sila ot 01.08.2016 g.